

Jukka Mikkonen

Kerronta, väittäminen ja väittävä kerronta:

Puheaktit fiktiossa

Alun perin J. L. Austinin 1950-luvulla muotoilema ja myöhemmin etenkin John R. Searlen 1970- ja 1980-luvulla kehittämä näkemys kaunokirjallisuudessa käytettyjen lausumien loisivasta luonteesta on ollut tavalla tai toisella läsnä fiktiota käsittelevissä tutkimuksissa aina tähän päivään saakka. Austinin, Searlen ja muiden puheaktiteoreetikkojen mukaan fiktiota kirjoittavat kirjailijat teeskentelevät suorittavansa luonnollisia puhetekoja, kuten väittämistä. Usein kaunokirjalliset teokset ovat kuitenkin paljon enemmän kuin ”tavallisen puheen” imitointia.

J. L. Austinin teoksessa *How to Do Things with Words* (1962) esittämän näkemyksen mukaan fiktiossa käytetyt lauseet ”loisivat” (*are parasitic*) tavallisessa kielenkäytössä.¹ Austinin katsannossa romaaneissa esiintyvät lausumat muistuttavat yksinpuhelua, sillä ne ovat ”onttoja” (*hollow*) tai ”tyhjiä” (*void*), toisin kuin ”vakavassa kielenkäytössä” (*serious use of language*):² yksinpuhelussa ja fiktiossa viittaamisen tavalliset ehdot on lakkautettu.³

Austin itse ei kuitenkaan tarkastellut perusteellisesti fiktiossa käytettyjä lausumia. Ensimmäisen systemaattisen katsauksen fiktion puheakteista esitti nähdäkseni Richard Ohmann artikkeleissaan *Speech, Action, and Style* (1971) ja *Speech, Literature, and the Space Between* (1972).

Ohmannin käsitys ”tarinankerronnan yleisestä puheaktista” (*the general speech act of telling a story*) kuuluu, että kirjailija tietää romaaniinsa kirjaamien lauseiden olevan sepitteellisiä⁴ eikä täten sitoudu teoksessaan esiintyviin väitelauseisiin vaan pikemminkin ”lausuu imitoimiaan puheakteja ikään kuin ne olisivat jonkun esittämiä”. Ohmannin mukaan William Butler Yeats ”julkistaa [runossaan *Sailing to Byzantium* (1926)] sarjan väittäviä puheakteja, jotka kaikki ovat selvästi yhden hahmon suorittamia, ja luo näin miehen, joka on purjehdinut maasta toiseen”.⁶

Samoin kun Jorge Luis Borges aloitti novellinsa *Sak-salainen sielunmessu* (*Deutsches Requiem*, 1949) lausumalla

”Nimeni on Otto Dietrich zur Linde”⁷, hän ei väittänyt olevansa Otto Dietrich zur Linde vaan teeskenteli olevansa ihminen nimeltä Otto Dietrich zur Linde.

Ei väittämistä vaan väittämisen teeskentelemistä

John R. Searle, jonka nimeen fiktion puheaktiteoreettinen selvitys tavallisesti liitetään, aloittaa fiktionaalisten lausumien (*fictional utterances*) tarkastelunsa vertaamalla niitä väittäviin lausumiin. Tunnetussa artikkelissaan *The Logical Status of Fictional Discourse* (1975) Searle esittää neljä välttämätöntä sääntöä väittäville puheakteille (*assertive speech acts*), Väittämiksi (*Assertives*) kutsumilleen illokutionaarisille teoille.⁸

Ensinnäkin *olennainen sääntö* (*essential rule*) edellyttää, että väittämisen esittäjä sitoutuu esittämänsä proposition todenperäisyyteen. Toiseksi *alustavat säännöt* (*preparatory rules*) vaativat, että puhujan tulee pystyä esittämään todisteita tai perusteluja esittämänsä proposition puolesta. Kolmanneksi esitetty propositio ei saa olla ilmiselvästi tosi sekä puhujalle että yleisölle tilanteessa, jossa se lausutaan. Neljänneksi *rehellisyys sääntö* (*sincerity rule*) edellyttää, että puhuja sitoutuu itse uskomaan esittämänsä proposition todeksi.⁹

Mikäli puhuja rikkoo yhdenkin säännön, hänen väit-

On mielekästä ajatella, että fiktiivisen maailman projisoiva kirjoittaja ottaa lähtökohdaksi reaali maailman ja että referentiaaliset puheet ovat merkityksineen ja viittauksineen jollakin tavalla fiktionaalisten lausumien taustalla tai fiktiössä läsnä.

tämänsä luokitellaan vialliseksi (*defective*), Searle toteaa. Fiktiota kirjoittava kirjailija hylkää ainakin säännöt (1), (2) ja (4): Tolstoi ei uskonut saati sitoutunut *Anna Kareninassa* (1877) esittämiensä propositioiden totuuteen. Koska hän ei sitoutunut esittämiensä propositioiden totuuteen, hän ei myöskään sitoutunut esittämään perusteluita niiden puolesta.

Tässä Searle näkee fiktionaalisten lausumien ongelmallisuuden: kuinka on mahdollista, että kirjailija esittää lausumia, joilla on tietty merkitys, muttei silti sitoudu merkityksiin liittyviin totuusehtoihin? Searle aivan kuten Ohmann katsoo ratkaisun piilevän asenteessa, jolla lausumat esitetään. Hän argumentoi, ettei kirjailija väitä vaan ”tekeytyy, joku voisi sanoa, esittämään väittämän, tai näyttelee kuin olisi väittämässä, tai on väittävinään, taikka jäljittelee väittämistä”¹⁰. Searlle jonkin asian tai ihmisen jäljittely on ”ryhtymistä performanssiin, jossa jäljittelijä on ikään kuin tekemässä jotain tai on joku ja jossa ei ole aikomusta pettää”¹¹. Näin Searle katsoo, että Iris Murdoch ryhtyy fiktiota kirjoittaessaan ”ei-petolliseen pseudoperformanssiin, joka konstituoii jäljittelystä tapahtumasarjan kerronnan”, ja ”jäljittelee tavallisesti assertiivisten illokutionaaristen tekojen sarjan suorittamista”¹².

Searlen mukaan ”tavallisissa kolmannen persoonan kertomuksissa” kirjailija teeskentelee tekensä illokutionaarisia tekoja, kun taas minämuotoisessa kerronnassa kirjailija ei ainoastaan jäljittelee illokutionaarisia tekoja vaan teeskentelee *olevansa* minäkertoja.¹³

Fiktionaalisen diskurssin määritelmässään Searle hylkää fiktion semanttiset ja syntaktiset määritelmät; hänen mukaansa tekstistä tekee fiktiota ”se illokutionaarinen asenne, jolla kirjailija suhtautuu [teokseensa], ja tässä asenteessa on kyse kompleksisista illokutionaarista intentioista, jotka kirjailijalla on, kun hän kirjoittaa [teoksen] tai muuten laatii sen”¹⁴. Fiktionaalisisissa lausumissa itse lausumisteko on todellinen mutta illokutionaarinen teko jäljitelty.¹⁵

Teeskentely ja maailman projisoiminen

Searlen teoria fiktiosta teeskentelynä on herättänyt paljon keskustelua.¹⁶ Ensinnäkään Searle ei kerro, *minkä tyyppisten* illokutionaaristen tekojen, assertiivisten lisäksi, suorittamista kirjailija teeskentelee. Kuinka esimerkiksi romaanissa esitetyt puheen representaatiot, kuten hen-

kilöhahmojen esittämät pyynnöt tai käskyt, tulisi ymmärtää?

Tässä kohdin on hyvä muistuttaa *diegeettisen* ja *mimeettisen* kerronnan, tai ehkä hieman anakronistisesti, kerronnan ja näyttämisen, erosta. Mimeettisellä kerronnalla tarkoitetaan tapahtumien ja keskustelujen suoraa esittämistä, jossa kertoja ikään kuin katoaa jättäen lukijan seuraamaan dialogia, monologia ja muuta ”suoraa puhetta”; diegeettisellä kerronnalla viitataan esityksiin, joissa kertoja ei esittele keskusteluita sellaisina kuin ne tapahtuivat, vaan kertoo niistä omin sanoin.¹⁷

Kirjailijan teeskentelemistä väittämistä puhuessaan Searle näyttää tarkoittavan vain diegeettistä kerrontaa.¹⁸ Mikäli asia on näin, jää esimerkiksi dialogia kirjoittavan kirjailijan teeskentely epäselväksi.

Toinen ja eittämättä olennaisempi huomio koskee itse teeskentelyn käsitettä, jota Searlen kriitikot ovat pitäneet epäselvänä. Esimerkiksi Felix Martinez-Bonati huomauttaa artikkelissaan *The Act of Writing Fiction* (1980), että ’teeskentely’ viittaa kahteen samanaikaiseen ja toisistaan erottamattomaan tekoon: toinen on vain teeskennelty, ja toinen tehdään teeskentelyn kautta. Jos kirjailijan katsotaan teeskentelevän kerronnallisten väitteiden (*narrative assertions*) esittämistä, Martinez-Bonati haluaa vastattavan kysymykseen, mitä kirjailija *todella tekee* teeskentelynsä kautta?¹⁹ Ratkaisuksi jotkut filosofit ovat esittäneet fiktion kirjoittamisen kuvitteluna tai muka-uskomisen leikkinä (*make-believe game*), mahdollisen (fiktiivisen) maailman projisoimisena.

Nähdäkseni teeskentely ja fiktiivisen maailman projisoiminen kuitenkin yhdistyvät Searlen apparaatissa fiktiivisen maailman projisoimisen ollessa teeskentelylle alisteinen: fiktion kirjoittaminen on teko, jossa kirjailija projisoi fiktiivisen maailman väittämistä jäljitellen.²⁰ Tällaisessa näkemyksessä ’teeskentely’ katsotaan kuvittelemiseksi tai muka-uskomiseksi, aivan kuten lapset tekevät leikkiessään hiekkakakuilla ja lausuessaan: ”Tässä on kolme kakkua”, ”Olen jo paistanut tuon kakun” ja ”Tuo idiootti rikkoi yhden neljästä kakusta”²¹. Tai kuten Borgesin *Everything and Nothing* -novellin (1960) kertojan luonnehdinnassa näyttelijän ammatista: ”hänestä [kertomuksen päähenkilöstä] tuli näyttelijä, teeskentelijä joka on *esittävinään jotain toista henkilöä* näyttämöllä ihmislauan edessä joka on *uskovinaan että hän on tuo toinen*”²².

Myös Searlen puheaktien teeskentelyn teoriassa projisoidaan sepitteellinen maailma. Searlen mukaan kirjailija luo fiktiivisen henkilön, kun hän teeskentelee viittaavansa henkilöön lausumassaan²³. Kun Virginia Woolf teeskenteli viittaavansa ’Mrs. Dallowayhin’ *Mrs Dallowayn* (1925) avauslauseessa ”Mrs. Dalloway sanoi itse ostavansa kukat”²⁴, hänen teeskennelty viittauksensa loi fiktiivisen henkilön nimeltä Mrs. Dalloway.²⁵ Searlen katsannossa ’teeskennelty viittaus’ (*pretended reference*) siis luo fiktiivisen henkilön, kun taas sitä seuraava ’jaettu teeskentely’ (*shared pretence*) – teoksen lukijoiden osallistuminen teeskentelyyn – mahdollistaa puheen fiktiivisestä henkilöstä.²⁶

Kun Searle mainitsee Sherlock Holmesin *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language* -teoksensa (1969)

fiktiota käsittelevässä osassa, hän sanoo, että hän todella viittasi fiktiiviseen hahmoon ja että hänen väitteensä on tosi.²⁷ Kun Searle mainitsee Holmesin jälleen *The Logical Status* -artikkelissaan, hän sanoo, ettei hän teeskennellyt viittaavansa todelliseen Sherlock Holmesiin, vaan todella viittasi fiktiiviseen Sherlock Holmesiin.²⁸ Tämä oli mahdollista ”nimenomaan siksi, koska ne [fiktiiviset hahmot] esiintyvät fiktiössä”²⁹.

Fiktioiden tapahtumia parafrasintavien, fiktionaalisia nimiä sisältävien väittämien ajatellaan usein olevan ”fiktionaalisesti tosia” tai tosia ”jossakin muka-uskomisen leikissä”³⁰. Esimerkiksi väite ”Gregor Samsa muuttui syöpäläiseksi” on fiktionaalisesti tosi Kafkan *Muodonmuutoksessa* (*Die Verwandlung*, 1917) projisoidussa maailmassa.³¹

Tällaisten propositioiden totuusarvo on aina sidoksissa fiktionaaliseen kontekstiin, sepitteelliseen maailmaan, johon lause viittaa.³² Tässä kohdassa onkin tärkeää tehdä kahtiajako ”vakavaan” ja fiktionaaliseen diskurssin, niin kutsuttuihin *talk of* ja *talk about* -puheisiin. Vakavan diskurssin *talk of*-väitelauseet fiktiivisistä henkilöistä ovat epätosia, sillä niiden referenttejä ei ole olemassa, mutta fiktionaalisen diskurssin *talk about* -puheena väitelauseet hahmoista voivat olla tosia.³³

Vakavassa diskurssissa ei ole mahdollista viitata Sherlock Holmesiin, koska häntä ei ole olemassa, mutta kuten Searle argumentoi, siirtymällä ”fiktionaaliseen, kuvitteelliseen, leikitään että -keskusteluun” fiktiivisiin hahmoihin voi ”totisesti viitata”³⁴. Searle jatkaa huomauttamalla, ettei hän fiktionaalisisessa diskurssissa voi silti sanoa, että Sherlock Holmes tulee hänen taloonsa illalliselle, sillä referenssi ”hänen taloonsa” siirtäisi Searlen ”takaisin tosielämän puheeseen”³⁵.

Fiktio ja todellisuus

Fiktio viittaukset monimutkaistuvat niin kutsutussa todellinen–fiktiossa -ongelmassa³⁶, jolla tarkoitetaan todellisten referenttien³⁷, kuten erisnimien – ”Königsberg”, ”Alexius Meinong” – käyttöä kaunokirjallisuudessa. Searle kutsuu sekä Sherlock Holmesia että Lontoota *erisnimiksi* (*proper names*). Katson tärkeäksi erottaa yhtäältä *erisnimet* ja *fiktioaalistetut erisnimet*, sekä toisaalta *aidosti fiktionaaliset nimet*, *kierrätetyt fiktionaaliset nimet* ja *todellistuneet fiktionaaliset nimet*.³⁸

Ensiksikin referentiaalisuuden normeja noudattavassa ”vakavassa diskurssissa” esiintyessään Paul Gauguin on erisnimi. Kun nimi siirtyy fiktion valtakuntaan, siitä tulee *fiktioaalistettu erisnimi*: esimerkiksi Mario Vargas Llosan historiallisessa romaanissa *Paratiisi on nurkan takana* (*El Paraiso en la otra esquina*, 2003) on lauseita, jotka viittaavat Paul Gauguiniin (1848–1903) mutta liittävät häneen sepitteellisiä ominaisuuksia, fiktionaalistavat hänet.³⁹ Toiseksi, kun puhun *aidosti fiktionaalisisista nimistä*, kuten Virginia Woolfin Mrs Dallowaysta, tarkoitan ’pseudo-erisnimiä’ tai ’kvasi-erisnimiä’, jotka kirjailija on keksinyt ainoastaan fiktiössä esiintyville olioille.⁴⁰

Kun romaanikirjailija lainaa toisen kirjailijan keksimää *aidosti fiktionaalista nimeä*, katson kyseessä olevan

kierrätetyn fiktionaalisen nimen: Cervantesin Don Quijote on aidosti fiktionaalinen nimi, kun taas Borgesin Don Quijote on kierrätetty fiktionaalinen nimi. Lopuksi mainittakoon vielä *todellistuneet fiktionaaliset nimet*: Dickensin romaanihenkilö Uriah Heep on aito fiktionaalinen nimi, Uriah Heep -yhtyeen nimi puolestaan *todellistunut fiktionaalinen nimi*.

Fiktio viittaukset ja todellinen–fiktiossa -ongelma liittyvät läheisesti Searlen *The Logical Status* -artikkelissaan muotoilemaan fiktionaalisen diskurssin paradoksiin, jonka Searle muotoilee seuraavasti: Kuinka on mahdollista, että fiktiössä käytetyillä lauseilla on niiden tavalliset merkitykset ja silti ”niiden sanoihin ja muihin elementteihin liittyviä sääntöjä, jotka määrittävät niiden merkityksen, ei noudateta”⁴¹? Kuinka ”Punahilkkan” alkuosa ”puna-” toisaalta tarkoittaa punaista väriä ja toisaalta ”punan’ ja punaisen värin viittaussuhteen määrittelevät säännöt eivät ole voimassa”⁴²

Searlen mukaan paradoksi osoittaa fiktionaalisten lausumien loisivan luonteen: jos joku väittää, ettei fiktionaalisia lausumia tule pitää teeskenneltyinä väittäminä vaan todellisina illokutionaarisina tekoina, hän sitoutuu näkemykseen, jonka mukaan fiktiössä käytetyillä sanoilla ja lauseilla ei ole niiden ”tavallisia merkityksiä”. Jos fiktionaalisia lausumia pidettäisiin illokutionaarisina tekoina, jokaisella lauseella olisi Searlen mukaan sekä fiktionaalinen että ei-fiktionaalinen merkitys, ja lukijan tulisi oppia fiktionaaliset merkitykset romaanissa käytetyille sanoille lukeakseen sen. Näin Searle esittää, että fiktiössä käytetyt lauseet ovat merkityksellisiä lausumia, joilta puuttuu väittävä voima.⁴³

Nähdäkseni fiktionaalisia lausumia voi kuitenkin pitää illokutionaarisina *tekoina*, (ensisijaisesti) ohmanilaisina tarinankerronnan puheakteina. Erilaisissa illokutionaarisissa teoissa, kuten Käskyissä (*Directives*) ja Väittämässä (*Assertives*), käytetään samoja sanoja ja merkityksiä – ainoastaan itse teko, käsketäänkö jollakin lausumalla vai väitetäänkö sillä, vaihtelee. Fiktionaaliset lausumat voi huoletta käsitellä illokutionaarisiksi teoiksi ilman, että niille tarvitsisi postuloida ”fiktionaalisia merkityksiä”. Fiktio kirjoittamista illokutionaarisena aktina pitävä Martinez-Bonati kritisoi Searlen väitettä kysymällä, kuinka kerronnallisia väittämiä voidaan ymmärtää, jos niitä ei käsitellä viittauksina, väittäminä ja kuvauksina.⁴⁴

Martinez-Bonati tiedustelee, kuinka John Steinbeckin pienoisromaanin *Helmi* (*The Pearl*, 1947) avauslause ”Kun Kino heräsi, oli vielä melkein pimeätä”⁴⁵ voidaan ymmärtää, jos sitä ei käsitellä viittaukseksi johonkin tiettyyn Kinoon ja kerronnalliseksi väittämäksi.⁴⁶ A. P. Martinich puolestaan kärjistää, että romaanejaan kirjoittaessaan Tolstoi käytti oikeita sanoja ja tuotti oikeita lauseita.⁴⁷

On mielekästä ajatella, että fiktiivisen maailman projisoiva kirjoittaja ottaa lähtökohdakseen reaali maailman ja että referentiaaliset puheteot ovat merkityksineen ja viittauksineen jollakin tavalla fiktionaalisten lausumien taustalla tai fiktiössä läsnä. Romaaneja lukiessa ihmiset olettavat fiktiivisillä henkilöillä esimerkiksi olevan silmät,

sillä tämä on tavallista reaali maailman ihmisille. Tosiasiallisia ja seipiteellisiä kertomuksia seuraavien lukijoiden otaksomia ohjaavat, kuten H. Gene Blocker esittää, ”reaali maailman tavalliset todennäköisyydet”⁴⁸.

Kendall L. Walton kannattaa vastaanlaista näkemystä teoksessaan *Mimesis as Make-Believe* (1993). Hän väittää, että lukija yksinkertaisesti arvelee, silloin kun tälle ei tarjota viitteitä päinvastaisesta, että romaanissa esiintyvä Lontoo vastaa todellista Lontoota.⁴⁹ F. E. Sparshott puolestaan esittää, että kirjailijat eivät luo fiktiivisiä maailmoja tyhjästä. Pikemminkin he luovat kuvitteellisia maailmoja ”määrittelemällä vain joitakin viitteitä, jotka me [lukijat] epäröimättä täydennämme; lisäämme tarvittavan aktuaalista maailmaa koskevista muistikuvistamme”⁵⁰. Sparshottin mukaan lukijat olettavat, että fiktiivinen maailma on kuin todellinen maailma – tietyissä kirjailijan määrittelemissä kohdissa muutettuna. Mikäli kirjailijan täytyisi seipittää maailma *ex nihilo*, Sparshott väittää, että tämä joutuisi keksimään uudelleen lajin, johon Sherlock Holmes kuuluu.⁵¹

Fiktionaalisen diskurssin epälooginen status

Jos fiktion kirjoittaminen määritellään vain puheaktien jäljittelyksi, ei fiktiössä luonnollisesti voida esittää aitoja väittämiä. Vaikka Searle pitääkin fiktion kirjoittamista teeskentelynä, hän näkee kaksi tapaa, joilla fiktiössä voi väittää: tekstissä väittämisen sekä tekstillä väittämisen. Tässä paperissa keskityn käsittelemään tekstissä väittämistä.⁵² Selkein fiktiössä väittämisen keino on se, jossa kirjailija liittyy romaaninsa ”ei-vakavien lausumien” (*non-serious utterances*) joukkoon vakavia lausumia.⁵³

Tällaisen esimerkkinä Searle pitää *Anna Kareninan* avauslausetta, ”Kaikki onnelliset perheet ovat toistensa kaltaisia, jokainen onneton perhe on onneton omalla tavallaan”⁵⁴, joka ei ole hänelle fiktionaalinen vaan vakava lausuma, ”aito väittäjä”⁵⁵. Tämä huomio saa Searlen erottamaan fiktionaaliset teokset ja fiktionaalisen diskurssin: fiktionaalisten teosten ei tarvitse koostua, ”eivätkä ne yleensä täysin koostukaan”, fiktionaalista diskurssista.⁵⁶

Myös Gregory Currie toteaa, että fiktionaaliset teokset sisältävät usein ei-fiktionaalisia lauseita; kirjailijat esittävät väitelauseita, joita ei ole tarkoitettu lukijan muka-uskottavaksi vaan uskottavaksi. Currie katsoo, että Walter Scott ”keskeyttää *Guy Manneringin* kerronnan sanoakseen meille jotakin skotlantilaisten romanien tilasta. Ja on aika selvää, että hän väittää sen, minkä sanoo.”⁵⁷ Käsitän ”kerronnan keskeyttämisen” siten, että kirjailija lakkaa hetkeksi raportoimasta seipiteellisiä tapahtumia ja siirtyy esittämään aitoja väittämiä, useimmiten yleistyksiä reaali maailmasta. Mutta kuinka nämä väittämät havaitaan?

Helppona vastauksena voidaan sanoa, että konventionaalisesti tarina kerrotaan menneessä aikamuodossa, kun taas yleistyksen esitetään nykyajassa. Dostojevskin *Riivaajien* (1872) kertoja raportoii (seipiteelliset) tapahtumat imperfektissä ja lausuu yleistävät väitteensä preesensissä: ”Jonkin aikaa kaikki vaikenivat ja katselivat

hämmästyneen suuttuneina. *Hävetessään ihminen tavallisesti suuttuu ja on taipuvainen kyynillisyyteen.*”⁵⁸ Tässä törmäämme ainakin kahteen merkittävään ongelmaan.

Ensinnäkin Searlen ja Currien tekemä kahtiajako vakaviin ja ei-vakaviin lausumiin on yksinkertaistava. Romaaneissa esiintyy lauseita, jotka sekä kuvaavat fiktionaalisia asiointiloja että esittävät aitoja väitteitä.⁵⁹ Yleistyksen voivat olla samalla sekä osa kertojan kertomaa tarinaa että *kirjailijan* esittämiä väittämiä. On arveluttavaa pitää *Anna Kareninan* avauslausetta vain ”vakavana lausumana”: Lausetta voi hyvin pitää osana tarinaa, siis fiktionaalisen lausumana.⁶⁰

Lisäksi se on sellaisenaan merkitykseltään hämärä ja tarvitsee selvitykseen sitä seuraavan kerronnan, joukon fiktionaalisia lausumia. Harvoin yleistyksen ovatkaan merkitykseltään itsenäisiä; nimensä mukaisesti ne ovat (useimmiten fiktionaalisten) tapahtumista johdettuja ”universaaleja totuuksia”⁶¹.

Toiseksi lausuman ”vakavuuden” paljastamisesta tekee ongelmallisen kertoja. Edellä lainatussa *Riivaajien* katkelmassa yleistyksen lausuu kertoja, fiktiivinen entiteetti, jota ei tule suoraviivaisesti samastaa Fjodor Dostojevskiksi. Mikäli Dostojevski Searlen teorian mukaisesti teeskentelee olevansa joku muu, mikä on Dostojevskin suhde tämän jonkun esittämiin väitteisiin? Ongelma havainnollistuu selkeimmin tapauksissa, joissa kertoja on epäluotettava; joissa esimerkiksi hänen uskomuksensa ovat epäilyttäviä tai hänellä on rajoittunut kuva maailmasta, tai tapauksissa, joissa hän on ironinen.⁶²

Mikäli lukija ei tiedä, kuka Jane Austen oli ja millaisia romaaneja hän kirjoitti, saattaa olla vaikea todeta, onko *Ylpeyden ja ennakkoluulon* (*Pride and Prejudice*, 1813) avauslause ”On yleisesti tunnustettu totuus, että naimaton varakas mies tarvitsee välttämättä rinnalleen vaimon”⁶³ tarkoitettu käsitettäväksi vakavana vai ironisena väittämänä.⁶⁴ Seuraavassa esitän kaksi kirjallisuuden lajia, joissa vakavat ja fiktionaaliset lausumat sulautuvat. Esimerkkini ovat vastaväitteitä Searlelle ja muille teoreetikoille, jotka pitävät fiktiössä esiintyviä lausumia *joko* kerronnallisina *tai* väittävinä.

Tapaus 1: Metafiktio

Metafiktiiviset teokset reflektivat itseään tai toimivat ikään kuin fiktionaalisten teosten kommentaareina. Metafiktiolle on tyypillistä esimerkiksi tuottaa pettymys realismin kerronnallisiin konventioihin totuneille lukijoille puhuttelemalla näitä.⁶⁵ Esimerkkeinä kerronnan ja puhuttelun, fiktionaalisten ja vakavien lausumien liittoutumisesta käytän Italo Calvinon romaanin *Jos talviyönä matkamies* (*Se una notte d'inverno un viaggiatore*, 1969) avauskappaletta sekä John Barthin novellin *Life Story* (1969) kolmannen luvun alkua.

”Olet aloittamassa Italo Calvinon uutta romaania *Jos talviyönä matkamies*. Rentoudu. Keskity. Karkota mielestäsi kaikki ajatukset. Anna sinua ympäröivän maailman haihtua hämärään. On parasta sulkea ovi; sen takana on aina televi-

sio auki. Sano heti muille 'Ei, minä en halua katsoa televisiota!' Korota äänesi jos he eivät kuule: 'Minä olen lukemassa! Minä en halua tulla häiriityksi!' Ehkä he eivät ole kuulleet sinua kaiken metelin keskellä, sano kovempaa, huuda: 'Minä olen aloittamassa Italo Calvinon uutta romaania!' Tai jos et halua sanoa, älä sano, toivotaan että he jättävät sinut rauhaan."⁶⁶

"Lukija! Sinä hellittämätön, loukkaamaton, tekstikeskeinen paskiainen, puhuttelen sinua, ketäpä muuta, tämän hirviömäisen sepitteen sisältä. Olet siis lukenut minua näin pitkälle? Näinkin pitkälle? Mistä ihmeen häpeällisestä syystä? Miksi et mene elokuviin, katso tv:tä, tuijota seinää, pelaa tennistä ystäväsi kanssa, lähentele lemmenkipeästi sitä ihmistä, joka sinulla tulee mieleen, kun puhun lemmenkipeästi lähentelystä? Eikö mikään voi tympäännyttää tai kyllästyttää sinua, saada sinut menettämään mielenkiintosi? Eikö sinua hävetä!"⁶⁷

Metafiktiiiviset narratiivit osoittavat väittämisen teeskentely-väittäminen -kahtiajaon ongelmallisuuden. (Fiktiivisen?) lukijan puhuttelu voi olla osa kertomusta, kuten on laita Calvinon teoksessa;⁶⁸ Barthin novelli on vielä monimutkaisempi, sillä yllä esitetyn repliikin lausuu siinä fiktiivinen kirjailija, joka tajuaa sepitteellisen olemassaolonsa (sic). Kuinka ylipäänsä voidaan selvittää, kuka fiktionaalisisessa teoksessa milloinkin puhuu?⁶⁹

Millä perusteella voidaan sanoa, että yllä lainatuissa katkelmissa *kirjailija* puhuttelee *todellista lukijaa* sen sijaan, että *kertoja* puhuttelee *kerrottua (narratee)*, fiktiivistä entiteettiä, jolle kertoja osoittaa puheensa?⁷⁰ On mielekkäintä ajatella, että metafiktiiivisissä narratiiveissa ovat läsnä molemmat tasot: fiktion kertoja-kerrottu -tarina sekä metafiktion kirjailija-todellinen lukija -puhuttelu.

Tapaus 2: Omaelämäkerrallinen fiktio

Omaelämäkerrallisella fiktiolla tarkoitan kirjallisuuden lajia, joka karkeasti määriteltynä perustuu omaelämäkerran tavoin kirjailijan elämäntapahtumiin, mutta johon liitetään fiktiivisiä elementtejä. Omaelämäkerrallinen narratiivi fiktionaalistetaan eli esitetään fiktionaalisisella puhutavalla, mutta sen sisältö voi olla pelkkää faktaa.⁷¹

Kirjailija voi esimerkiksi julkaista todellisia tapahtumia kuvaavan päiväkirjansa fiktiona; hän voi raportoida asiat sellaisina kuin ne tapahtuivat tai muokata niitä, "luoda ne uudelleen"; hän voi viitata oikeisiin henkilöihin näiden erisnimillä tai keksiä näille aidosti fiktionaaliset nimet. Kirjailijan laatimasta tekstistä tulee kuitenkin fiktiota hänen institutionaalisen asemansa ja fiktion kirjoittamisen teon kautta, mikäli hän näin haluaa.

Esimerkiksi Marcel Proustin fiktion ja ei-fiktion rajalla kiihkuvalle teokselle *Kadonnutta aikaa etsimässä (À la recherche du temps perdu, 1913–1927)* on sen fiktion ja omaelämäkerran puhetapoja sulauttavien piirteiden vuoksi ehdotettu muun muassa määreitä "omaelämä-

fiktio" sekä "omaelämäkerran ja romaanin yhdistävä hybridi".⁷²

Sepitteiden vinot vihjaukset

Searlen fiktiossa esiintyviä lausumia koskeva tarkastelu on kovin suoraviivaista. Vaikka Searle myöntää, että fiktionaaliset teokset voivat sisältää vakavia lausumia, hän ei käsittele tapauksia, joissa fiktionaaliset lausumat toimivat epäsuorina väitteinä (*indirect assertions*) – olkoon, että hän päättää artikkelinsa *The Logical Status* huomauttamalla ohimennen mahdollisuudesta, jossa teeskennellyt puheaktit välittäisivät vakavia puheakteja.⁷³

Itse väitän, että tietynlaiset fiktiossa käytetyt lausumat toimivat todellakin kahdella tasolla, sekä kerronnallisina lausumina että väitteinä.⁷⁴ Väittämistä puhuessaan Searle esittää, että vakavassa diskurssissa propositionaalisia voidaan esittää muutenkin kuin väittämällä, kuten vihjauksella. Lisäksi "tavallisessa kielenkäytössä" esiintyy Searlen mukaan tapauksia, joissa Väittämät toimivat samaan aikaan esimerkiksi epäsuorina Käskyinä (*indirect Directives*). Searlen esimerkissä lausumalla lauseen "Seisotte varpaillani" en mitä luultavimmin ainoastaan tee Väittämää, ilmoita henkilölle, että hän seisoo varpaillani, vaan myös epäsuoran Käskyn: pyydän henkilöä siirtymään pois varpailtani.⁷⁵

Väitän, että fiktionaalisisessa diskurssissa voidaan käyttää samantyyppisiä propositionaalisia voimakkuuksia kuin niin kutsutussa normaalissa diskurssissa ja että tietynlaisten fiktionaalisten lausumien ja epäsuorien puheaktien välillä on kiistatta yhteyksiä.⁷⁶

Lisäksi väitän, että jos joku käsittää fiktionaaliset lausumat teeskenneltyinä puheakteina *à la* Searle, hän ajautuu ongelmiin selvittäessään fiktionaalisisessa diskurssissa käytettyä ironiaa ja sarkasmia, pastissin muotoon kirjoitetuista parodioista puhumattakaan. Esimerkiksi didaktisissa kertomuksissa ja niiden parodioissa käytetyt teeskennellyt puheaktit eivät ole yhtäläiset. Kertojiin ja henkilöihämmöihin liittyvät mutkat suoristaen esitän, että moralistisessa romaanissa – esimerkiksi Samuel Richardsin teoksessa *Pamela: Or Virtue Rewarded* (1740) – väittämät, tehtynä tekstissä eksplisiittisinä yleistyksinä tai vihjauksina taikka koko teoksella, ovat tavallisesti "suoria", kun taas parodiassa – kuten Henry Fieldingin *Pamelaa pilkkaavassa* teoksessa *An Apology for the Life of Mrs. Shamela Andrews* (1741) – kirjailija ei väitä kirjaimellisesti sitä, mitä hän suoraan tai epäsuoraan sanoo, vaan tämän vastakohtaa. Yksinkertaistettu ratkaisu olisi katsoa Richardsin puheaktiteoreettisin termein teeskentelevän väittämistä ja Fieldingin jäljittävän epäsuoraa väittämistä, vihjailua. Tällainen ratkaisu olisi kuitenkin ongelmallinen, sillä nähdäkseni molemmat kirjailijat esittävät aitoja väittämiä epäsuorien puheaktien avulla.

Havainnollistan näkemystäni fiktionaalisisilla lausumilla välitetyistä puheakteista allegoristen kertomusten avulla. Pintamerkityksen tasolla allegorioissa käytetyt lausumat raportoivat sepitteellisistä tapahtumista. Mutta määritelmänsä mukaisesti allegorioilla on myös vertaus-

kuvallinen merkitys. Voltairin satiirinen pienoisromaani *Candide* (1759) on kouluesimerkki kaksitasoisesta fiktiosta. Voltairin viittaus Leibniziin, kuten Walton esittää, ”on toteutettu käyttämällä täysin fiktiivistä henkilöä, joka merkitsee, edustaa tai tuo mieleen todellisen henkilön”⁷⁷.

Candidessa tohtori Pangloss edustaa Leibnizia, johon henkilöhahmo viittaa, ei suinkaan koko teos, kuten Walton väittää.⁷⁸ Voltairin voidaan teoksessaan katsoa pilkkaavan Leibnizin näkemyksiä parhaasta mahdollisesta maailmasta, ennalta säädetyistä harmoniasta ja pahan alkuperästä. Tohtori Pangloss, ”Saksan paras filosofi” ja ”metafyysiko-teologiko-kosmologian” opettaja muun muassa esittää, että seurausta ei voi olla ilman syytä; että, ikään kuin tähän liittyen, paroni Thunder-tronckhin linna, jossa henkilöt ovat vierailulla, on paras kaikista linnoista ja että paronitar on paras kaikista mahdollisista paronitarista.⁷⁹

Olen samaa mieltä Waltonin kanssa siitä, että *Candiden* lukijaa ei pyydetä kuvittelemaan Panglossiin liitettyjä ominaisuuksia Leibnizin ominaisuuksina vaan hänen ”odotetaan ajattelevan” ([the reader] *is expected to think*) niitä Leibniziin liittyvinä ja ”huomaavan ja pohdittavan tiettyjä ’samankaltaisuuksia’ näiden kahden välillä”⁸⁰.

Waltonin mukaan Panglossin allegorinen viittaus Leibniziin on päivänselvä; itse asiassa Voltaire ei viittaa Leibnizin filosofiaan pelkästään tämän keskeisten käsitteiden ja muka-argumentaation avulla, vaan mainitsee saksalaisfilosofin myös nimeltä. Väärillä tavallaan Voltaire teeskentelee ”leibnizilaisten väittämien” esittämistä. Mutta hän tekee muutakin, nimittäin vihjaa lukijalle Leibnizin filosofian hullunkurisuudesta.

Fiktio epävirallisena instituutona

Tarkastelen lopuksi lyhyesti fiktion kirjoittamista eli fiktionaalisten lausumien tuottamista tekona sekä kirjailijan sitoutumista fiktiosta esittämiinsä väittämiin. Austinin mukaan illokutionaarisia tekoja tehtäessä on ”varmistettava niiden vastaanotto” ja taattava, että yleisö ymmärtää, mitä sanoilla pyritään tekemään.⁸¹ Searle puolestaan esittää, että lausuman esittäjällä ja tulkitsoijalla on oltava ”yhteiset taustatiedot” ja heidän on tunnettava ”puheaktien teoria” sekä ”tiedetyt yleiset keskustelüsäännöt”⁸².

On johdonmukaista ajatella myös fiktionaalisten lausumien tuottamisen ja tunnistamisen edellyttävän ”vakavan diskurssin” sääntöjen tuntemista. Kun kirjailija tuottaa fiktionaalisen lausuman, hänen täytyy jollakin tavalla informoida yleisöään, ettei hän tarkoittanut esittämänsä ilmausta ”oikeaksi puheteoksi” vaan fiktionaaliseksi lausumaksi; ettei sitä tarkoitettu uskottavaksi vaan muka-uskottavaksi (*make-believe*).⁸³ Searle esittääkin, että fiktion mahdollistaa ”joukko ekstralingvistisiä, ei-semanttisia konventioita, jotka rikkovat puheaktiteorian sääntöjen luoman sanojen ja maailman välisen yhteyden”⁸⁴. Fiktionaalisen teoksen muodostavat teeskennellyt illokuutiot (*pretended illocutions*) tuotetaan Searlen

mukaan lakkauttamalla illokutionaarisiiin tekoihin liittyvät säännöt.⁸⁵

Käsitellessään kirjailijan illokutionaarista asennetta fiktionaalisten lausumien esittämisessä Searle asettaa vastakkain *New York Timesin* toimittajan Eileen Shanahanin ja kirjailija Iris Murdochin⁸⁶.

Searlen mukaan Shanahania pidetään vastuussa esittämistään propositioista, koska hän on sanomalehden toimittaja. Shanahanin on sitouduttava esittämiinsä propositioihin ja oltava valmis tukemaan niitä todisteilla ja perusteluilla, mikäli niiden totuus kyseenalaistetaan. Lisäksi Shanahanin ei pidä väittää sellaista, mikä on ilmeistä sekä hänelle että lehden lukijakunnalle. Jos hän rikkoo yhdenkin säännön, hänen väittämänsä on puutteellinen. Jos hän ei pysty täyttämään sääntöjen määrittelemiä ehtoja, hänen väitettään kutsutaan perättömäksi, virheelliseksi tai vääräksi; mikäli hän väittää jotakin sellaista, minkä lukijat jo tietävät, hänen lausumaansa pidetään turhana; jos hän ei usko väittämänsä, hänen sanotaan valehtelevan. Asia on tyystin toisenlainen Iris Murdochin tapauksessa, sillä säännöt eivät päde häneen. Fiktiota kirjoittaessaan Murdoch ei sitoudu lausumillaan esittämiensä propositioiden totuuteen – olivat propositiot tosia tai eivät. Koska hän ei sitoudu niiden totuuteen, hän ei liioin ole velvollinen hankkimaan niille todisteita, vaikka sellaisia voisi olla. Ja koska hän ei sitoudu esittämiinsä propositioihin, häntä ei voida pitää epärehellisenä, vaikkei hän uskoi sikaan propositioidensa totuuteen.⁸⁷

Ohmann esittää, että fiktionaalisisessa diskurssissa illokutionaariset säännöt on lakkautettu, ja täten fiktionaaliset lausumat ovat ”tekoja ilman tavallisia seurauksia, sosiaalisten siteiden ja sosiaalisen vastuun tavallisesta taakasta vapautettuja [lausumia]”⁸⁸. Martinich taas toteaa, että fiktiosta gricelainen ’laadun supermaksimi’ (*Supermaxim of Quality*) ”Pyri pitämään [lausumasi] totena” on lakkautettu.⁸⁹ On tärkeää huomata, kuten muun muassa Martinich tekee, että gricelaisen maksimin (tai searlelaisen säännön) lakkauttaminen ei kuitenkaan estä illokutionaaristen tekojen tekemistä. Kirjailija voi maksimin lakkauttamisen ja sääntöjen hylkäämisen jälkeen jatkaa puheaktien suorittamista; osa näistä puheakteista voi olla sellaisia, joita kirjailija tekee myös fiktion epävirallisen instituution ulkopuolella.⁹⁰

Martinich toteaa, ettei ”täsmällistä oikeilla nimillä ja päivämäärillä varustettua poliittista loanheittoa” kuitenkaan lasketa fiktioksi, vaikka teoksessa käytettäisiin ”tavallisia fiktiota ilmentäviä tekijöitä”⁹¹. Hän jatkaa väittämällä, että sanoilla ”Kauan kauan sitten” alkavaa tarinaa ei luokiteltaisi saduksi, mikäli se jatkuisi ”suuressa valkoisessa talossa asuvaa Bill Clinton -nimistä Yhdysvaltain presidenttiä syytettiin lapsellisesta käytöksestä, vaikka hän oli yli viisikymmentävuotias”, ja niin edelleen⁹². Tällaisten narratiivien fiktionaalisuus on vaikea ratkaista, olkoonkin että korkein oikeus päätyy yleensä hyvin yksiselitteisiin näkemyksiin. Martinichin esimerkissään havainnollistamaa tyyliä voidaan kutsua ’näennäisfiktioksi’ (*quasifiction*). Näennäisfiktioita kirjoittaessaan kirjailija hyödyntää kertomakirjallisuuden konventioita ja teesken-

telee kirjoittavansa muka-uskottavalla asenteella, vaikka todellisuudessa hän esittääkin väittämiä. Kirjailija voi esimerkiksi aloittaa fiktionaalisella asenteella ”ilmaistakseen” tekstin sepitteeksi mutta vaihtaa myöhemmin faktuaaliseen puhetapaan tai yhdistää nämä kaksi.

Lopuksi

Toivon tässä kirjoituksessa onnistuneeni osoittamaan puheaktiteoreettisten fiktioselvitysten keskeiset ongelmat. Ensinnäkin yleistyksen eivät useimmiten ole merkitykseltään itsenäisiä vaan riippuvat niitä ympäröivästä fiktionaalista lausumasta. Toiseksi fiktiossa, esimerkiksi metafiktiivisissä ja omaelämäkerrallisissa narratiiveissa, esiintyy lauseita, jotka toimivat samaan aikaan sekä vakavina että fiktionaalina, väittävinä ja kertovina, lausumina. Ja ennen kaikkea, fiktionaaliset lausumat eivät ole vain ”vakavan diskurssin” papukaijamaista jäljittelyä, vaan niillä voidaan myös väittää epäsuorasti.

Nähdäkseni on mielekkäintä pitää fiktion kirjoittamista erityisenä puhetapana, searlelaisittain illokutionaarisena aktina. Katsannossani fiktio on ensisijaisesti, kuten Dorrit Cohn esittää teoksessaan *The Distinction of Fiction* (1999), ”ei-referentiaalinen kertomus” (*nonreferential narrative*). Cohnin mukaan fiktion ei-referentiaalisuus ei tarkoita, ettei fiktio voisi viitata reaali maailmaan vaan ettei sen tarvitse viitata; liioin fiktion reaali maailmaan kohdistuvilta viittauksilta ei velvoiteta paikkansapitävyyttä eivätkä fiktiot viittaa yksinomaan tekstin ulkopuoliseen reaali maailmaan.⁹³

Mutta kertomakirjallisuus ei ole aina pelkkää tarinakerrota, sillä kaunokirjallisia fiktioita voidaan käyttää ja on käytetty filosofien käyttämien fiktioiden kuten Searlen kiinalaisen huoneen kaltaisina tutkimuksina, ajatus- ja argumentaatiokokeina.⁹⁴ Toissijaisesti kirjailijan voikin ajatella olevan ”maltillisesti väittävä” ja kutsuvan lukijan punnitsemaan hänen maalaamaansa mahdollista maailmaa ja sitä, kuinka fiktionaaliset lausumat toimisivat, mikäli ne esitettäisiin väittäminä, vihjauksina tai hypoteeseina.

Viitteet

Kiitän artikkelin taustalla olleen seminaarisitelmän kommentoinnista professoreita Leila Haaparanta ja Sami Pihlströmiä, yliassistentteja Päivi Mehtosta, dos. Timo Kaitaroa, fil. lis. Heikki Kujansivua, fil. maist. Tommi Kakkoa, Antti Keskistä, Ilmari Kortelaista ja Heikki Kovalaista. Viitataan ’fiktiolla’ kertomakirjallisuuteen, mikäli en toisin mainitse. Anglismihirviöllä ’fiktionaalinen’ tarkoitan puhetapaa, jota käytetään kuvitteellisista olioista ja tapahtumista puhuttaessa; ’fiktiviisellä’ (*fictitious*) viitataan sen sijaan sepitteellisiin *entiteetteihin*.

1. Ks. Austin 1975, 104. Postuumisti julkaistu, J. O. Urmsonin toimittama teos koostuu Austinin vuonna 1955 Harvardissa pitämistä luennoista.
2. Austin 1975, 22. Austin kutsuu fiktiossa käytettyjä puheakteja myös termeillä ’aetioliations’ sekä ”various ’not serious’ and ’not full normal’ uses of language”; suomennokset JM, jos toisin ei mainita. ”Vakavan kielenkäytön” kritiikistä ks. myös Derridan Austin-luenta

- (Derrida 1977, 190–196), Searlen vastine Derridalle (Searle 1977, 203–208) sekä Derridan puheenvuoro ”Sarlille” (Derrida 1988, 29–110).
3. Ks. Austin 1975, 104.
4. Ks. Ohmann 1971, 251.
5. Ohmann 1972, 54; kursivointi alkuperäisessä.
6. Ibid.
7. Borges 1985, 83.
8. Ks. Searle 1975, 322. Searle (1986, viii, 21–21) jakaa illokutionaariset teot viiteen eri luokkaan. Väittämällä (*Assertives*) kerrotaan, kuinka asiat ovat; Käskyillä (*Directives*) pyritään saamaan ihmiset tekemään asioita; Valtuuksilla (*Commissives*) sitoudutaan tekemään asioita; Ilmaisuilla (*Expressives*) informoidaan tunteista ja mielialoista, ja Ilmoituksilla (*Declarations*) ”muutetaan maailmaa”.
9. Ks. Searle 1975, 322–323.
10. ”pretending, one could say, to make an assertion, or acting as if she were making an assertion, or going through the motions of making an assertion, or imitating the making of an assertion” (Searle 1975, 324); Searle pitää ilmausten ’pretending’, ’acting’, ’going through the motions’ ja ’imitating’ merkitystä tässä yhteydessä samana.
11. Ibid.
12. Ibid.; vrt. Walton 1993, 77–89 ja McCormick 1985, 378. Felix Martinez-Bonati (1980, 427) nimittää fiktionaalissa diskurssissa käytettyjä väitelauseita ’puoliväitelauseiksi’, jotka eivät ole tosia eivätkä epätosia, sillä kirjailija ei ole ”väittänyt niitä vakavasti”.
13. Searle 1975, 327; ks. *ibid.*, 327–328.
14. Searle 1975, 325; ks. myös Currie 1990, 4–5; Richard van Oort 1998, 444 ja Walton 1993, 77. Dorrit Cohn kuitenkin väittää teoksessaan *The Distinction of Fiction* (1999, 117), että Searlen Iris Murdochin romaanista *The Red and the Green* (1965) lainaamassa katkelmassa on yksinomaan fiktiolle, tarkemmin kolmannen persoonan kertomuksille, kuuluva semanttinen tunnusmerkki: mahdollisuus kuvata vierasta tietoisuutta. En käsittele tässä yhteydessä lukijan asennoitumista fiktionaalisiin ja faktuaalisiin esityksiin, mutta totean lyhyesti, että fiktiota voidaan lukea faktana ja toisin päin: esimerkiksi Darwinin *On The Origin of Species* (1859) -teosta voidaan lukea borge-silaisena fantasiana ja John Tolandin *Hyppäys* (1720) historiallisten tapahtumien kuvauksena (ks. esim. Currie 1990, 1).
15. Ks. Searle 1975, 325; vrt. Currie 1990, 14–17 & 21–22; ks. myös Lamarque 1983, 55.
16. Tarkemmin Searlen teeskentelyn teoriasta ks. Searle 1975, 327.
17. Ks. Rimmon-Kenan 1983, 107; ks. myös Chatman 1980, 146–147.
18. Diegeettisestä kerronnasta ks. esim. Chatman 1980, 165–166 & 175–176.
19. Ks. Martinez-Bonati 1980, 428.
20. Ks. Searle 1975, 331. Esimerkiksi Gregory Currie katsoo, että fiktionaalisten lausumien esittäminen ei ole teeskentelyä vaan fiktion kirjoittamisen autenttinen illokutionaarinen akti; Gérard Genette (1993, 37) puolestaan esittää, että puheakteja imitoimalla kirjailija ”tekee jotakin muuta, nimittäin luo kaunokirjallisen *teoksen*” (kursiv. alkuperäisessä).
21. Walton 1973, 287; ks. myös Walton 1993, 11–12.
22. Borges 1993, 254; kursiv. JM.
23. Ks. Searle 1986, 71.
24. Woolf 1956, 23.
25. Ks. Searle 1975, 330. Muiden muassa Ohmann (1972, 54) esittää, että puheakteilla luodaan henkilöahmoja; vrt. Pavel 1981, 167–176 ja Martinich 2001, 97; ks. myös Walton 1976, 49.
26. Ks. Searle 1975, 330. On sanottu, että Searle ajautuu tässä ristiriitaan. Searlen (1988, 77) ”Olemassaolon perusoletuksen” (*Axiom of Existence*) mukaan viittauksen kohteen on oltava olemassa. Yhtäällä Searle esittää, että henkilöahmon esitellessään kirjailija ei viittaa tähän lainkaan, ja toisaalla, että fiktiviisessä diskurssissa voidaan ”todella viitata” fiktiviisiin hahmoihin (Searle 1975, 330 & 1988, 78; ks. Martinich 2001, 104–105 ja Walton 1993, 396–411).
27. Ks. Searle 1988, 78.
28. Ks. Searle 1975, 330.
29. Searle 1988, 78.
30. Ks. esim. Walton 1973, 287 ja Walton 1976, 49 & 1993, 35–43. Fiktion viittaukset ovat hyvin monimutkainen ja kiistelty aihe, enkä tilanpuutteen vuoksi voi käsitellä niitä kattavasti tässä kirjoituksessani.
31. Ks. esim. Blocker 1974, 33 ja Walton 1978, 14. Martinich (2001, 108)

- esittää, että ”fiktionaalinen” ei ole negaattori ja tämän vuoksi ”fiktionaaliset faktat ovat faktoja”; Currie (1990, 158 & 171) toteaa, että fiktionaalisia asiantiloja koskeviin väitelauseisiin oletetaan etuliite ”Kuuluu tarinaan, että ...”
32. Ks. Walton 1973, 287–288; ks. myös Currie 1990, 54–70. Fiktionaalisia totuuksia voidaan esittää myös implisiittisesti vihjauksin (ks. esim. Walton 1993, 141–143).
 33. Ks. Searle 1975, 329; ks. myös Walton 1993, 106–107.
 34. Searle 1988, 78.
 35. Ibid.
 36. Olen lainannut termin Frederick Kroonilta (ks. Kroon 1994, 208).
 37. Ks. Searle 1975, 330; ks. Fish 1976, 1015.
 38. Vrt. Martinichin (2001, 98–99) jaottelu ’fiktionaalisiin’ ja ’fiktiivisiin’ nimiin; ks. myös Walton 1993, 113.
 39. Todellisen henkilön fiktionalistaminen ei edellytä sepitteellisten ominaisuuksien liittämistä henkilöön, sillä jo kirjailijan käyttämä puhetapa fiktionalistaa tämän.
 40. Vrt. Searle 1958; ks. Strawson 1950, 320. Ann Rigney (1989) mukaan historiallisissa romaaneissa esiintyy ”todellisten historiallisten henkilöiden” lisäksi ”fiktionaalisia lisähahmoja”; Gregory Currie (1990, 7 & 127–129) kutsuu nimiä ’Othello’ ja ’Sherlock Holmes’ ”fiktionaaliseksi nimiksi” sekä ”tyhjiksi erisnimiksi” erotuksena erisnimistä, jotka viittaavat reaali maailmassa esiintyviin henkilöihin; Frederick Kroon (1994, 207) erottaa nimet, kuten ’Andrew Chase-White’ ja ’Mrs Dalloway’, ”keksityiksi nimiksi” erisnimistä, jotka voivat myös esiintyä fiktiossa; Ruth Ronen (1994, 143) nimittää sepitteissä esiintyviä ’Hamletin’ kaltaisia olioita ”kuvitteelliseksi hahmoiksi” ja ’Napoleonin’ kaltaista oliota ”todellisen maailman vastineeksi”; Avrum Stroll (1998, 527) käyttää puolestaan termejä niin kutsutut erisnimet ja fiktiiviset erisnimet puhuessaan ’Hamletin’ kaltaisista olioista.
 41. Searle 1975, 319.
 42. Ibid.
 43. Ks. Searle 1975, 324; ks. myös Lamarque 1983, 56–58 ja Currie 1990, 6–7.
 44. Martinez-Bonati (1980, 429) puhuu tässä kohtaa ’kertomisesta’. Hän esittää, että ”jos joku ainoastaan on kuvailevinaan tai kertovinaan, tämä ei kuvaile tai kerro”. Mikäli pidämme fiktiivisistä tapahtumista kertomista samana kuin väittämisen teeskentelyä, eikö ongelma ratkea itsestään?
 45. Steinbeck 1964, 7.
 46. Ks. Martinez-Bonati 1980, 429.
 47. Ks. Martinich 2001, 97.
 48. Blocker 1974, 31.
 49. Walton 1993, 115.
 50. Sparshott 1967, 4.
 51. Ks. Sparshott 1967, 5.
 52. Searle väittää, että ’vakavia’ tai ei-fiktionaalisia puheakteja voidaan tuoda julki fiktionaalisilla teksteillä, vaikka kyseessä oleva puheakti – väittäminen että *p* – ei esiintyisikään itse tekstissä. Searle (1975, 332) jatkaa toteamalla, että “[m]iltei jokainen merkittävä fiktionaalinen teos ilmaisee [vakavan] ’sanoman’ tai ’sanomia’, jotka välitetään tekstillä mutta jotka eivät esiinny tekstissä” (kurs. alkuperäisessä). Tällainen menettely on Searlen mukaan ilmeinen moraaliopetuksiin päättyvissä lastentarinoissa sekä ”pitkästyttävän opettavaisilla kirjailijoilla, kuten Tolstoilla”.
 53. Ks. esim. Walton 1993, 90; ks. Martinich 2001, 96; ks. myös Rimmon-Kenan 1983, 99.
 54. Tolstoi 1946, 5.
 55. Searle 1975, 332.
 56. Ks. ibid.; On tärkeää huomata, että myös ”vakavissa diskursseissa” käytetään paljon fiktionaalisia esimerkkejä. Filosofit kirjoittavat ajatuskokeissaan pettävästä demoneista ja säiliöihin sijoitetuista aivoista. Lisäksi niin kutsutuissa vakavissa teksteissä esiintyy usein fiktiivisiä henkilöitä, kuten on laita Boëthiuksen *Filosofian lohdutuksessa* (*De Consolatio Philosophiae*, ~524) ja Berkeleyyn *Kolmessa keskustelussa Hylaksen ja Filonouksen välillä* (*Three Dialogues between Hylas and Philonous*, 1713) (ks. Walton 1993, 90; ks. myös Pratt 1977, 91–92 & 96; vrt. John 1998, 332).
 57. Currie 1985, 391.
 58. Dostojevski 1962, 183; kursivointi JM.
 59. Vrt. Sparshott 1967, 3.
 60. Ks. esim. Cohn 1999, 12–13.
 61. Historiallisissa romaaneissa esiintyy usein lauseita, jotka viittaavat oikeisiin henkilöihin ja ovat tosia (ja tarkoitettu tosiksi) reaali maailmassa (ks. Martinich 2001, 97).
 62. Ks. esim. Martinich 2001, 108 ja Currie 1990, 124; ks. myös Pratt 1977, 211.
 63. Austen 1980, 13.
 64. Ks. Pratt 1977, 166; ks. myös Chatman 1980, 82 & 229.
 65. Ks. Scholes 1995, 25; ks. myös Prattin (1977, 175–178) näkemys kerronnasta Laurence Sternin *Tristram Shandyssä*.
 66. Calvino 1983, 5.
 67. Barth 1969, 123.
 68. Vrt. Lamarque & Olsen 1996, 65–66.
 69. Ks. Cohn 1999, 63–64.
 70. On olemassa fiktionaalisia teoksia, joissa sepitteelliset henkilöt laativat sepitteitä, joissa taas sepitteelliset henkilöt kirjoittavat sepitteitä tai vakavia teoksia, joissa... *ad nauseam* (ks. esim. Pratt 1977, 211–212). Valitettavasti Searle ei käsittele niin kutsuttua fiktiota fiktion sisällä -kysymystä.
 71. Ks. esim. Walton 1983, 78–88; Koska monet teokset, kuten Norman Mailerin *The Armies of the Night: History as a Novel and the Novel as History* (1968), punovat yhteen fiktiota ja faktaa, olisi ehkä syytä puhua Swirskin (2000, 58) ehdottamaan tapaan ”fiktionaalisuuden asteista”.
 72. Ks. Cohn 1999, 63–70.
 73. Ks. Searle 1975, 332.
 74. Vrt. Searle 1986, viii & 143–144; Vrt. Lamarque & Olsen 1996, 74–75.
 75. Ks. Searle 1986, viii & 31–32; ks. myös Holdcroft 1978, 40. Marlow (1976, 1604–1605) kutsuu fiktiossa täten esitettyjä propositioita kirjailijan ja lukijan väliseksi ”implisiittiksi illokutionaariseksi teoksi”; muiden muassa Peter Mew (1973, 333–336) esittää, että fiktiossa käytetyt ”universaalit tosiasiaväitteet”, jotka eivät ole ilmiselvästi tosia eivätkä epätosia, tulisi käsitellä hypoteeseina. Tässä kohdassa on varottava sekoittamasta illokutionaarista *verbejä* ja illokutionaarisia *tekoja*; Searle ei pidä esimerkiksi ilmoittamista (*announcement*), vihjaamista (*hinting*) ja vihjailua (*insinuation*) erityisinä illokutionaarisina tekoina vaan ”tyylinä tai tapoina” (*style or manner*), jolla nämä teot suoritetaan. Searlen mukaan jokin propositio *p* voidaan vihjata (*suggest*), esittää hypoteesina (*put forward as a hypothesis*), inttää (*insist*) tai vannoa (*swear*). (Ks. Searle 1986, ix, 2, 5, 7 & 12–13.)
 76. Olen tässä samoilla linjoilla Gérard Genetten (1993, 51) kanssa: hänen mukaansa kirjailijan käyttämät fiktionaaliset lausumat voivat epäsuoran luonteensa avulla verhota vakavia väittämiä.
 77. Walton 1993, 113.
 78. Vrt. Walton 1993, 113.
 79. Ks. Voltaire 1966, 2–3.
 80. Walton 1993, 113.
 81. Ks. Austin 1962, 115.
 82. Ks. Searle 1986, 25. Useat Searlea arvostelleet teoreetikot ovat kysyneet, mitä ylipäänsä tarkoittaa ”puheaktien teorian” tunteminen esimerkiksi väitteitä ja käskyjä tulkittaessa. Näen Searlen tarkoittavan ainoastaan, että tulkitsijalla täytyy olla jokin perustason käsitys erilaisista illokutionaarista akteista – kuten tieto siitä, että sanoilla voi käskä tai väittää.
 83. Ks. esim. Currie 1990, 22–23.
 84. Searle 1975, 326; vrt. Fish 1976, 1006.
 85. Ks. Searle 1975, 326; vrt. Marlow 1604–1605.
 86. Iris Murdoch (1919–1999) oli myös filosofi.
 87. Ks. Searle 1975, 322–323; ks. myös Fish 1976, 1014.
 88. Ohmann 1972, 53.
 89. Ks. Martinich 2001, 96 & 100 ja Grice 1989, 27; ks. myös Currie 1990, 29, 152–200 ja Pratt 1977, 90 & 173.
 90. Ks. Martinich 2001, 101.
 91. Martinich 2001, 102–103.
 92. Martinich 2001, 103.
 93. Ks. Cohn 1999, 9–17.
 94. Ks. esim. Wolterstorff 1980, 107, 116 & 233–234; Plantinga 1989, 161; Lamarque 1996, 3; John 1998, 332; Carroll 2002, 7–11; Lloyd 2006, 31–32.

Tutkimusaineisto

- Austen, Jane, *Ylpeys ja ennakkoluulo* (Pride and Prejudice, 1813). Suomentanut S.-L. Norko-Turja. WSOY, Helsinki 1980 [1947].
- Barth, John, *Life Story*. Teoksessa Barth: *Lost in the Funhouse*. Bantam Books, New York 1969 [1968], s. 113–126.
- Borges, Jorge Luis, *Deutsches Requiem*. Teoksessa Borges: *El Aleph*. Alianza Editorial, Madrid 1985 [1949], s. 83–92.
- Borges, Jorge Luis, *Everything and Nothing*. Teoksessa Borges: *Haarautu-
vien polkujen puutarha* (El jardín de senderos que se bifurcan, 1942). Valikoitu ja suomentanut Matti Rossi. WSOY, Helsinki 1993 [1969], s. 254–256.
- Calvino, Italo, *Jos talviyönä matkamies* (Se una notte d'inverno un viaggiatore, 1979). Kääntänyt Jorma Kapari. Tammi, Helsinki 1983 [1981].
- Dostojevski, F. M., *Riivaajat* (Besy, 1872). Suomentanut Ida Pekari. Otava, Helsinki 1962 [1928].
- Steinbeck, John, *Helmi* (The Pearl, 1947). Suomentanut Alex Matson. Tammi, Helsinki 1964.
- Tolstoi, Leo, *Anna Karenina*. Suomentanut Eino Kalima. WSOY, Helsinki 1946.
- Voltaire, *Candide* (*Candide, ou, L'optimisme*, 1759). Kääntänyt J. A. Hollo. Tammi, Helsinki 1973 [1953].
- Woolf, Virginia, *Mrs. Dalloway*. Suomentanut Kyllikki Hämäläinen. Otava, Helsinki 1956 [alkuteos 1925].

Tutkimuskirjallisuus

- Austin, J. L., *How to Do Things with Words*. Second Edition. Harvard University Press, Cambridge 1975 [1962].
- Blocker, H. Gene, *The Truth About Fictional Entities*, *The Philosophical Quarterly*, Vol. 24, No. 94, 1974, s. 27–36.
- Chatman, Seymour (ed.), *Literary Style: A Symposium*. Oxford University Press, London 1971.
- Chatman, Seymour 1980/1978, *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*. London, Cornell University Press.
- Carroll, Noël, *The Wheel of Virtue: Art, Literature, and Moral Knowledge*, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 60, No. 1, 2002, s. 3–23.
- Clegg, Jerry S., *Some Artistic Uses of Truths and Lies*, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 31, No. 1, 1972, s. 43–47.
- Cohn, Dorrit, *Distinction of Fiction*. Johns Hopkins University Press, Baltimore 1999.
- Currie, Gregory, *What is Fiction?*, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 43, No. 4, 1985, s. 385–392.
- Currie, Gregory, *The Nature of Fiction*. Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- Currie, Mark (ed.), *Metafiction*. Longman Publishing, London 1995.
- Danto, Arthur C., *„Narrative and Style”*, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 49, No. 3, 1991, s. 201–209.
- Derrida, Jacques, *Limited Inc., a b c ...* Kääntänyt Samuel Weber. Teoksessa *Limited Inc.* Northwestern University Press, Evanston 1988 [1977], s. 29–110.
- Derrida, Jacques, *Signature Event Context*, *Glyph 1*, 1977, s. 172–197.
- Donnellan, Keith S., *Speaking of Nothing*, *The Philosophical Review*, 1974, Vol. 83, No. 1, s. 3–31.
- Fish, Stanley, *How to do Things with Austin and Searle: Speech Act Theory and Literary Criticism*, *MLN*, Vol. 91, No. 5, 1976, s. 983–1025.
- Genette, Gérard, *Fiction and Diction [Fiction et diction]*, 1991. Kääntänyt Catherine Porter. Cornell University Press, Ithaca 1993.
- Grice, Paul, *Studies in the Way of Words*. Harvard University Press, Cambridge 1989.
- Holdcroft, David, *Words and Deeds. Problems in the Theory of Speech Acts*. Clarendon Press, Oxford 1978.
- John, Eileen, *Reading Fiction and Conceptual Knowledge: Philosophical Thought in Literary Context*, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 56, No. 4, 1998, s. 331–348.
- Kroon, Frederik, *Make-Believe and Fictional Reference*, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 52, No. 2, 1994, s. 207–214.
- Lamarque, Peter, *Fiction and Reality*. Teoksessa Lamarque (toim.): *Philosophy and Fiction. Essays in Literary Aesthetics*, 52–72. Aberdeen University Press, Aberdeen 1983.

- Lamarque, Peter, *Fictional Points of View*. Cornell University Press, Ithaca 1996.
- Lamarque, Peter & Stein Haugom Olsen, *Truth, Fiction, and Literature. A Philosophical Perspective*, Oxford: Clarendon Press, Oxford 1996 [1994].
- Lloyd, Dan, *Transcending Text: Magical Realism and Everyday Life*. Teoksessa Ruokonen & Werner (eds.), *Visions of Value and Truth. Understanding Philosophy and Literature*, 31–45. Acta Philosophica Fennica Vol. 79. Philosophical Society of Finland, Helsinki 2006.
- Marlow, James, *Fish Doing Things with Austin and Searle*, *MLN*, Vol. 91, No. 6, 1976, s. 1603–1612.
- Martinez-Bonati, Felix, *The Act of Writing Fiction*, *New Literary History*, Vol. 11, No. 3, 1980, s. 425–434.
- Martinich, A. P., *A Theory of Fiction*, *Philosophy and Literature*, Vol. 25, No. 1, 2001, s. 96–112.
- McCormick, Peter, *Feelings and Fictions*, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 43, No. 4, 1985, s. 375–383.
- Mew, Peter, *Facts in Fiction*, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 31, No. 3, 1973, s. 329–337.
- Ohmann, Richard, *Speech, Action, and Style*. Teoksessa Chatman (ed.), *Literary Style: A Symposium*, 1971, s. 241–262.
- Ohmann, Richard, *Speech, Literature, and the Space between*, *New Literary History*, Vol. 1, No. 1, 1972, s. 47–63.
- Pavel, Thomas G., *Ontological Issues in Poetics: Speech Acts and Fictional Worlds*, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 40, No. 2, 1981, s. 167–178.
- Pavel, Thomas G., *The Borders of Fiction*, *Poetics Today*, Vol. 4, No. 1, 1983, s. 83–88.
- Plantinga, Alvin, *The Nature of Necessity*. Oxford: Clarendon Press, Oxford 1989 [1974].
- Pratt, Mary Louise, *Toward a Speech Act Theory of Literary Discourse*. Indiana University Press, Bloomington 1977.
- Rigney, Ann, *Adapting History to the Novel*, *New Comparison 8*, 1989, s. 127–143.
- Rimmon-Kenan, Shlomith, *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. Methuen, London 1986 [1983].
- Ronen, Ruth, *Possibly Worlds in Literary Theory*. Cambridge University Press, Cambridge 1994.
- Searle, John R., *Proper Names*, *Mind*, New Series, Vol. 67, No. 266, 1958, s. 166–173.
- Searle, John R., *Reiterating the Differences: A Reply to Derrida*, *Glyph 1*, 1977, 198–208.
- Searle, John R., *The Logical Status of Fictional Discourse*, *New Literary History*, Vol. 6, No. 2, 1975, s. 319–332.
- Searle, John R., *Expression and Meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge University Press, Cambridge 1986 [1979].
- Searle, John R., *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge University Press, Cambridge 1988 [1969].
- Scholes, Robert, *Metafiction*. Teoksessa Currie (ed.), *Metafiction*, 1995, s. 21–38.
- Sparshott, F. E., *Truth in Fiction*, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 26, No. 1, 1967, s. 3–7.
- Strawson, P. F., *On Referring*, *Mind*, New Series, Vol. 59, No. 235, 1950, s. 320–344.
- Stroll, Avrum, *Proper Names, Names, and Fictive Objects*, *The Journal of Philosophy*, Vol. 95, No. 10, 1998, s. 522–534.
- Swirski, Peter, *The Nature of Literary Fiction: From Carter to Spiegelman*, *The Journal of the Midwest Modern Language Association*, Vol. 33, No. 1, 2000, s. 58–73.
- Walton, Kendall L., *Fiction, Fiction-Making, and Styles of Fictionality*, *Philosophy and Literature 7*, 1983, s. 78–88.
- Walton, Kendall L., *How Remote Are Fictional Worlds from Real World?*, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 37, No. 1, 1978, s. 11–23.
- Walton, Kendall L., *Pictures and Make-Believe*, *The Philosophical Review*, Vol. 82, No. 3, 1973, s. 283–319.
- Walton, Kendall L., *Point of View in Narrative and Depictive Representation*, *Noûs*, Vol. 10, No. 1, 1976, s. 49–61.
- Walton, Kendall L., *Mimesis as Make-Believe. On the Foundations of the Representational Arts*. Harvard University Press, Cambridge 1993 [1990].
- Wolterstorff, Nicholas, *Works and Worlds of Art*. Clarendon Press, Oxford 1980.